

KAYNAKLARI VE YAPISAL ÖZELLİKLERİ AÇISINDAN ANTİK MİSİR'DA ETİK

ETHICS IN ANCIENT EGYPT IN TERMS OF ITS RESOURCES AND STRUCTURAL FEATURES

Ensar YILMAZ¹

Öz

Toplumsal değerleri yansıtan ve buna uygun bir etik anlayışından kadim uygarlıklar dönemlerinde de söz edilebilir. İnsanlık tarihi açısından en önemli uygarlıklardan biri olan ve diğer uygarlıklarla girmiş olduğu ilişkilerle onlardan etkilendiği gibi aynı zamanda da etkileyen Mısır uygarlığı, etik anlayış açısından da günümüze kadar uzanan etkilere sahiptir. Etik anlayış, politik ve kültürel düzlemde yapıların ortaya çıkmasının zemini oluşturur. Bu bağlamda insanlığın birikiminin önemli bir parçası olan Antik Mısır'daki toplumsal yapılarla etik anlayış arasındaki ilişki de önem kazanır. Bir başka deyişle, toplumsal yaşam pratikleriyle yapılaşan ilişkilerin felsefi boyutuna ulaşabilme imkânı sunar. Mısır'ın en önemli karakteristik özelliği, sahip olduğu ekolojinin yaptığı etkidir. Mısır'ın tarihine her alanda hâkim olan bu ekoloji tarih boyunca din, siyaset, sanat, edebiyat, iktisat, folklor, mitoloji, mimari gibi pek çok alanda kendisini hissettirmiştir. Mısır'ın tarihsel sürecine ve gelişimine paralel olarak diğer alanlarına da yön veren ana unsurun, coğrafi şartlarının yanı sıra bölgenin izole yapısı olmuştur diyebiliriz. Mısırlılar bütün hayatlarını ve kültürlerini, çevresinde yaşadıkları Nil Nehri'ne göre biçimlendirmişlerdir. Antik Mısır'ın ana niteliği ve kültürel yapısına bakıldığında, toplumun ölümden sonraki hayatı düzenlemek için gündelik hayatını ona göre konumlandığını, bir nevi ahirette daha iyi yaşayabilmek için dünyevi yaşamını kurguladığını görürüz.

Anahtar Kelimeler: Etik, Antik Mısır, Maat, İnanç, Ahlak

Abstract

An ethical understanding that reflects social values can be mentioned for ancient civilizations. Egypt civilization, which is one of the most important civilizations for human history, and which was influenced by other civilizations and also influenced other civilizations, has effects in terms of ethical understanding that has survived until today. Ethical understanding forms a basis for the structures on the political and cultural plane. Within this context, the relationship between the social structures in Ancient Egypt which is an important part of the accumulation of humanity, and the ethical understanding also becomes important. In other words, it makes it possible to access the philosophical dimension of relationships formed with social life practices. The most significant characteristic feature of Egypt is the influence it had due to its ecology. This ecology, which has been dominant in every area of Egypt's history, has shown itself in various fields such as religion, politics, art, literature, economy, folklore, mythology and architecture. We can say that the main factor shaping Egypt's historical process and improvement, as well as other fields is its geographical conditions and isolated structure. Egyptians has shaped their lives and cultures according to Nile River, which they live around. Considering the main factors and cultural structure of Ancient Egypt, it can be seen that society positioned its daily life in a way that they can regulate the life after death and that it constructed its earthly life in order to live better in the afterlife.

Keywords: Ethics, Ancient Egypt, Maat, Belief, Morality

¹ Doç.Dr., İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, İstanbul, ensar.yilmaz@gmail.com,
Orcid 0000-0002-3594-7312, Tel No: 5072298180

1. GİRİŞ

Genel anlamıyla etik kavramı, belli bir toplumun belli bir döneminde bireylerin davranış biçimini belirleyen, “iyi” ya da “kötü” olarak nitelenen toplumsal normlar ve ahlaki eylemlerin/pratiklerin soyut düzlemde ele alınması olarak tanımlanabilir. Bir diğer deyişle, ahlaki pratiklerin nereden kaynaklandığını ve toplumsal hayatta ne tür yapılara dönüştüğünü anlamamıza yardımcı olur.

Toplumsal değerleri yansıtan ve buna uygun bir etik anlayışından kadim uygarlıklar dönemlerinde de söz edilebilir. İnsanlık tarihi açısından en önemli uygarlıklardan biri olan ve diğer uygarlıklarla girmiş olduğu ilişkilerle onlardan etkilendiği gibi aynı zamanda da etkileyen Mısır uygarlığı, etik anlayış açısından da günümüze kadar uzanan etkilere sahiptir.

Etik anlayış, politik ve kültürel düzlemde yapıların ortaya çıkmasının zemini oluşturur. Bu bağlamda insanlığın birikiminin önemli bir parçası olan Antik Mısır’daki toplumsal yapılarla etik anlayış arasındaki ilişki de önem kazanır. Bir başka deyişle, toplumsal yaşam pratikleriyle yapılaşan ilişkilerin felsefi boyutuna ulaşabilme imkânı sunar.

2. MAAT (ETİK) KAVRAMININ YAPISAL ÖZELLİKLERİ

Mısır kozmolojisi ve etiğinin temelinde, temsili düzlemde, başında bir devekuşu tüyü ile tanrıça Maat yer almaktadır (Bodur, 2012: 156). Mısır düşünce yapısının ayırt edici özelliği, soyut kavramların somut bir biçimde ifade edilmesidir (Aydın, 2019: 80). Kelime anlamıyla, doğruluk, adalet, düzen, denge, hakikat ve kozmik yasayı tanımlamakta ve bu yüzden etiği temsil ettiği belirtilmektedir. Maat’ın Batı dillerindeki normatif anlamda moralite, Türkçeye ise yüce ahlak olarak çevrilebilen, etik ilkeleri temsil ettiği söylenebilir (Pinch, 2002; Kuçuradi,2009; akt. Küçüktaşdemir, 2017: 102). Hakkında açıklayıcı bir yasa bulunmayan Maat, ortaya çıkan genel kaniya göre, ahlaki edimlerin ve yargının sağlanmasında temel değer olarak alınır (Korkut, 2010: 43). Bir başka deyişle, Mısır etiğinin kalbi Maat’tır ve tanrıların kurduğu ve firavunun güvence altına aldığı kural, düzen, adalet, denge, doğru ve gerçek davranışı ifade etmektedir.

Mısır etiğinin bazı bölümleri yaşamdan sonrası ile ilgilidir. Antikçağda, Mısır’ın dışında başka hiçbir kültürde, ölümü yenme ve sonsuz yaşamı kazanma noktasında bu denli kararlı bir çaba yoktur. Etik bir yargılama sağlanmasının yolu, bedenlerin büyü kullanılarak korunmasından geçiyordu. Yaşamdan sonraki yargılamaya ait bölümleri içeren “Ölümler Kitabı” da göstermektedir ki, mevcut değerler sistemine bağlılığın temelini, ölümden sonraki yaşamda karşılaşılabilecek yargılanma korkusudur (Laure, 1993; akt. Korkut, 2010: 44).

Herhangi bir Mısırlı birey için kimi zaman korku duyulan, kimi zaman da gerekli ritüellerin yerine getirilmesi halinde özlemle beklenen bir diyar olan öte dünya, aslında Mısır’ın bu yaşamdaki bir başka versiyonudur. Tıpkı Mısır’daki gibi orada da tarlasını sürüp ekini biçebilmesi için öncelikle “Tanrılar Mahkemesi”nden alınmış akıyla çıkması, sorulan tüm sorulara doğru cevaplar vermesi gerekmektedir. Ne var ki o, yine de bütün bu sorgulamalardan başarıyla çıkabilmesi için kendisine gereken bilgiyi mezarının başucuna koydurduğu “Ölümler Kitabı” sayesinde edinecek kadar da tedbirlidir (Çiftçi, 2010: 2).

Mısırlıların Maat olarak adlandırdıkları; bu evrenin bütün dengesi, yaratılmış biçimlerin korunması için kaçınılmaz olan zorunlu birleşmeleri; evrensel düzeni, temel oluşturucu unsurlarından (gökcisimlerinin hareketleri, mevsimsel olgularının düzenliliği, günlerin birbirini izlemesi) en alt seviyedeki unsurlarına (insan toplumuna, yaşayanların uyumuna, dinsel saygıya, toplumsal ilişkilerdeki adaletin ve ahlaki yaşamdaki doğruluğun kaynaklandığı tanrılar tarafından planlanan düzene yeryüzünde duyulan saygıya) varıncaya değin sağlayan güçlerin bu etkileşimidir. O halde Maat, bu evrensel düzende var olan bilinçle

her koşulda uyum içerisinde hareket etmeyi içeren hem evrensel hem de etik düzendir (aktaran Schwarz, 2001: 78). Bu nedenle Maat kavramı; kozmolojik, etik ve dini perspektifte geniş alana yayılsa da, ancak birbirine yakın anlamlar içerecek kavramlarda kendine yer bulur (Olgun, 2018: 161). Gerçekte “Maat” kavramı, siyasetten ahlak anlayışına, yasaların yapılışından devlet yönetimine eski Mısır sosyal yaşamının hemen her alanında varlığını hissettiren bir kavramdır. Bunun nedeni, Mısır kozmolojisindeki rolüne bağlanabilir. İşte bu kozmolojiye göre Maat, varlığın düzenine ilişkin bütün yasaları ifade eder (Küçüktaşdemir, 2017:103).

Düzen ve düzensizlik hakikatin birbirini tamamlayıcı parçalarıdır. Böylelikle insanoğlu, uyum ve adalete uygun olmayan her davranışında yaratılışın bir kısmını kaosa sürükler ve oradan dünyanın, dolayısıyla Maat'ın dengesini ve düzenini tehdit eder. İnsan böylelikle Mısırlıların İsfet (kötü) olarak adlandırdıklarına yol açar (Schwarz,2001:43).

Mısırlılar tarafından tüm evren, dünyanın güçleri, zıtlıkların uyumu ile işleyen devasa bir kozmik terazi ile karşılaştırılırdı. Bu terazi Maat'ın sarayının merkezinde bulunurdu. Tüm ölülerin kalpleri, eylemlerine göre yargılanmak üzere ona yönelirdi. Terazinin kefelinde, bireyin kalbi ve Maat'ı sembolize eden tüy bulunur (Schwarz, 2001: 101). Kişinin kalbi eğer terazide tüy ile dengede kalıyorsa ölen kişi ahirete gider 1439 tüyden ağır basıyorsa sonsuza kadar yerin altında kalırdı (Küçüktaşdemir, 2017:105). Kalp temize çıkarıldığında aday, Maakherou yani “doğru sözlü”, “Maat'ı söyleyen” ismini taşır (Schwarz,2001:102). Kişi hayatını Maat'a uygun kılarak, bireysel yaşamını kozmik yasalarla uygun hale getirir (Küçüktaşdemir, 2017:105).

Maat adli ve ahlaki bir görünüme bürünür. Soyut ve değişmez bir norm olmaktan uzak, zararlı güçler tarafından sürekli tehdit edilen Maat, korunması gereken bir enerji, “herkese ilan ettiği iyi yasalar” sayesinde kralın sürdürdüğü daimî bir arayışın nesnesidir. Böylelikle Maat'ın uygulanması insanlara ve öncelikli krala aitti. Maat genel bir değerdir, kesin olarak bildirilmiş dinsel yasa değildir (Schwarz, 2001: 75).

Maat'ın gerçekleştirilmesinden doğan düzen, kozmik Maat'ın gerçekliğini sosyal Maat'ın somut gerçekliğine dönüştürerek devletin yapıları aracılığı ile gerçekleşen; anlamsız olandan anlamlı olana, kaostan zeki uyuma, yabanılıktan uygarlığa doğru olan sürekli bir dinamik dönüşümünün ürünüdür (Schwarz, 2001: 67).

Maat dünyanın düzeninin kozmik, sosyal ve bireysel olmak üzere üç küresini birleştiren evrensel ilke olarak rol oynar. İster politik düzene ilişkin, ister sosyal veya etik ilişkilere ilişkin olsun yürürlükte olan bütün kurallar onun sorumluluğundadır (Schwarz, 2001: 31). En yüksekte yerleşmiş olanlardan; tanrıdan, kraldan, vezirden, devlet görevlilerinden kendilerine düşen bir sorumluluk isteyen dikey bir birlik kurar. Bu ne kendinden vazgeçmek ne de eşitsizliği durdurmak anlamına gelir. Bunun anlamı eşitsizliğin etkilerini azaltmaktır (Schwarz, 2001: 78). Özel ahlaki prensiplere bağlılık anlamında bireysel etkiye sahiptir. Bu biçimiyle Maat, bireysel açıdan düzenin ve istikrarın uyumundan oluşan bir etik anlayışı ifade etmektedir (Olgun, 2018: 161).

Mısırlılar, Maat'ı yaşamayı engelleyebilecek üç engel tespit etmişti: tembellik, zihinsel sağırlık ve açgözlülük (Schwarz, 2001: 109). Mısır bilgeliği, en göze çarpan belirtisi atalet olan tembelliği önlemek için eylem ile sonuçları arasındaki birliği asla koparmamayı, karşılıklı davranmayı, özerklik ve hizmet niteliklerini geliştiren aktif karşılıklı ilişkiyi ve dayanışmayı tavsiye eder. Mısırlılara göre atalet, sadece hareket etmemek değil; yalnızca anlık itkiye itaat eden ve hayatı idam ettirmenin içgüdüsüne yanıt veren düşüncesiz harekettir (Schwarz,2001:109/110). Böyle davranan insan sosyal düzenden dışlanır; çünkü yalnızca şimdiki ilgileri doğrultusunda yaşar (Schwarz,2001:110).

Atalet sosyal eylemde dayanışma sorununu ortaya çıkarırken, zihinsel sağrlık iletişimde dayanışma sorununu ortaya çıkarır. Anlama yetisi (duyum), insana dinleme yolu ile nüfuz eder, ona şekil verir ve onu hassas bir varlığa dönüştürür. Duyarsızlık, Maat karşısında sağır olmaktır (Schwarz,2001:111).

Mısırlı için tüm günahların en önemlisi açęözlülüktür. Açęözlü insan kendini, sahip oldukları ve arzuları ile, kendisiyle olduğundan daha fazla özdeşleştirir. Kendisini olduğu gibi görmez, derin bir şekilde benmerkezcidir. Bu nedenle hiçbir zaman evrensel dayanışma ilkesini üstlenemez (Schwarz,2001:111-112).

3. ETİK ANLAYIŐIN KAYNAğI OLARAK COğRAFYA

Afrika kıtasının kuzeydoğusunda kurulan ve tarihin en eski ve en köklü medeniyetlerinden biri olan Mısır Medeniyeti'nin (Babila, 2015: 1) oluşumunda, Nil Nehri'nin karakteristik bir önemi vardır (Babila, 2015: 5). Nil etrafında yaşayan Mısırlılar, yaşama biçimlerini ve kültürlerini nehre göre düzenlemişlerdir (Babila, 2015: 5). Nil Nehri etrafındaki yaşam alanları önceleri Aşağı ve Yukarı biçiminde yerleşim adlarıyla anılırken, Kral Mine aracılığıyla bu topraklar birleştirilmiş, Nil Nehri'nden tüm topraklara değin uzanan geniş bir coğrafyada tek bir ülke adına dönüşmüştür (Babila, 2015: 3). Kendine özgü bir iklime sahip olan Mısır'ın tarıma elverişli toprakları, sahip olduğu su kaynakları ve organize edilmiş insan gücü sayesinde binlerce yıl çeşitli uygarlıklara ev sahipliği yaptı (Gezmez, 2019: 4).

Mısır'ın tarihsel sürecini ve gelişimsel karakteriyle birlikte diğer alanlarını şekillendiren ana faktörün, coğrafi koşulları ve bölgenin izole yapısı olduğu düşünölmektedir. Ayrıca, siyasi birliğin sağlanması da Mısır tarihinin en belirgin meselelerinden biridir (İplikçioğlu, 1990; akt. Şırınzada, 2021: 58).

Mısır'ın tarihi hakkında konuşan hemen her araştırmacı cümleye başlarken Yunanlı tarihçi Herodot'un řu sözüne yer verir: "Mısır, Nil nehrinin bir hediyesidir." Gerçekten de Mısır'ın en önemli karakteristik özelliği sahip bulunduğu ekolojinin yaptığı etkidir. Mısır'ın tarihine her alanda hâkim olan bu ekoloji, tarih boyunca din, siyaset, sanat, edebiyat, iktisat, folklor, mitoloji, mimari gibi pek çok alanda kendini hissettirmiştir (Aydın, 2019: 7-8).

Mısır'da coğrafi etmenler tanrı inancının gelişimini de belirlemiştir. Mısırlının hayatında iki önemli şey vardır: Nil ve Güneş. Mısırlı bireye göre, Nil'in kutsallığı, nehrin suyunun gökten geldiği veya yerin altındaki gizli yollardan geçerek Mısır'a ulaştığı inancından gelmektedir. O bir "hayat suyu"dur. Ayrıca güneş de insanlar ve tarım için olmazsa olmaz bir yaşam kaynağı olarak görülür, bu nedenle de bütün eski eserler üzerine kazınarak sembolize edilir (Çiftçi, 2010: 3).

Mısır'da tanrılar yaşamın her alanında ve Mısırlıların tanrılara olan bağlılığı hemen her devirde varlığını muhafaza etmiştir. Dünyanın merkezi Mısır'dır, dünya onun çevresinde dönmektedir ve genelde tanrıları da bir tek kendileri için vardır. Yeryüzünde Mısırlılar ve yabancılar yaşamaktadır ve tabii ki en talihli olanları da tanrıları yanı başlarında olduğu için Mısırlılardır. Hayvan figürleriyle sembolize edilen tanrıların bu figürleri bile Mısır ikliminden esinlenmiştir. Bu durumda cennet de, doğaldır ki genellikle Mısır'ın uçsuz bucaksız tarlalarından ve ülkede yaşanan zevk ve sefadan ibaret olacaktır. Dünyada eşi benzeri olmayan o kutsal nehir Nil, Mısır'a aittir ve varlık nedeni Mısır toplumuna hayat bahşetmektir. İnsanlardan önce de yeryüzünde var olan Tanrılar ise, asla bir insanın sahip olamayacağı mutlak gücün hâkimidir (Çiftçi, 2010: 2).

4. DİN ve İNANÇ DÜNYASININ ETİK ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Antik Mısır tarihi hakkında bilgi sahibi olmak ve bu kadim tarihi anlamlandırmak için bilinmesi gereken en önemli iki unsur vardır. Bunlar bu medeniyetin dili ve dinidir. Antik Mısır'da da tıpkı diğer tarih öncesi medeniyetlerde olduğu gibi hukuki, iktisadi ve siyasi olgular doğrudan dinle ilişkilidir. Toplumun siyasi, sosyal ve kültürel durumunu, Mısır dini ve mitolojisiyle ilişkilendirmeden anlamak neredeyse imkânsızdır (Hornung, 2004; akt. Şimşir, 2018: 43).

Mısırlıların inancında yer alan ve bugün mitolojik olarak kabul edilen inançlar, Antik Mısır tarihi boyunca hiç kaybolmadan halkın sosyal ve siyasi hayatındaki izdüşümleriyle varlıklarını sürdürmüştür. Bu inançlarla alakalı birçok mitolojik hikâyeye bulunmaktadır. Firavunun kutsallığı, ölüm sonrası hayat ve Osiris'in mahkemesi gibi birçok inanç doğrudan Mısır mitolojisiyle ilgilidir (Şimşir, 2018: 48).

Antik Mısır'da toplumun tanrı inancı ve dini yaşantısını incelediğimizde, güçlü bir inançtan ziyade güçlü bir kültürün varlığı göze çarpar; çok sayıda yerel tanrı mevcuttur ve toplumlarla birlikte zaman zaman tanrıların da yer değiştirdiğini ve süreç içinde sayılarının da alabildiğine arttığını görürüz (Şirinzada, 2021: 59).

Tanrılarla ilişkinin temelini korku, saygı ve hayranlıkla karışık bir kutsallık oluştursa da onlar toplumun yaşadığı alanların gerçek sahibidir ve dinsel yaşam ilahlar adına düzenlenen ritüeller etrafında dönen kültürün bir parçasıdır (İnan, 1987; akt. Şirinzada, 2021: 59).

Dinin eski Mısır kültüründe oynadığı rolün fazlasıyla karmaşık olması ve Mısır literatüründe "din" kelimesinin bulunmaması, Mısır dininin tanımlanmasını zorlaştırmaktadır (Aydın, 2019: 79).

Gerçekten de Antik Mısır dini birbirine bağlı mantıksal bir sistemden ziyade, düzensiz şekilde bir araya getirilmiş inanç esaslarından oluşmaktaydı. Bunun temel nedeni; devletin birleştirilmesinden önce her bölgenin kendisine ait inancının bulunmasıydı. Ülke birleştikten sonra, içindeki çelişkili teolojik inançlar birlikte yaşamaya devam etti. Her ne kadar rahipler bu çelişkiyi ortadan kaldırmaya yönünde çaba gösterecekler de inançların çokluğu buna izin vermedi (Aydın, 2019: 79).

Mısır'da kutsal kitap bulunmadığı için, akide ve iman gibi inancın temeli olan bölümler eksiktir. Bu yüzden Mısır'ın din kavramı soyut düşüncelerden, amentülerden veya akidelerden daha çok tanrılara bireysel ve toplu hizmete odaklanmıştır. Sürekli olarak yinelenen, gelişen, bu nedenle değişen bir esnekliğe sahiptir (Aydın, 2019: 81).

Mısır'ın panteonunda, tespit edilebildiği kadarıyla 2000'in üzerinde tanrı bulunmaktadır. Tanrıların çokluğu Mısır tanrılarını düzenli bir kategori içinde değerlendirmeyi güçleştirmiştir (Aydın, 2019: 85).

Böyle bir düzensizliğin ortaya çıkması ile ilgili olarak iki neden üzerinde durulabilir: Birincisi Mısır dinsel dünyasının karmaşıklığı, ikinci neden, dinamik yapısından dolayı Mısır dinsel inancının üç bin yıl boyunca sürekli gelişme halinde olmasıdır (Aydın, 2019: 85).

Mısır tanrıları ölümlü olabilmelerinin yanı sıra tutum ve davranışlarında da sıradan bir insanın özelliklerini sergileyebilirlerdi; yani yiyip içebilir, çalışabilir, savaşabilir, düşünebilir, konuşabilir, bazen de aciz kalabilirlerdi (Aydın, 2019: 90).

Mısır toplumunun öte dünyaya olan ilgisi hanedanlar öncesi döneme kadar uzanıp Mısır'ın son dönemlerine kadar hiç değişmeden aynı kalmıştır. Ölüm, Mısırlı bireyin zihninde her zaman için göz önünde olan bir ritüeldir; her an her dakika karşımıza çıkan, yemek-içmek

gibi sıradan bir şeydir, Mısırlılara tanrı olma yolunu açan bir nevi geçiş kapısıdır (Çiftçi, 2010: 115).

Ölüm teması, belki de Mısır'da insanların, üzerinde en çok yoğunlaştığı ve kafa yordığı olguların başında gelir. Hatta denilebilir ki, gündelik hayata ilişkin davranışlar, yaşama biçimleri ve amaçları hep bu olgu etrafında şekillenmekte; dini literatür, papirüsler, mezar resimleri vb. daima ölüm teması ile anlamını bulmaktadır (Çiftçi, 2010: 46). Onunla buluştuktan sonra o kapıdan geçecek ve yargılanacaklar ama dualar okunup muskalar taşındığı, sihirli sözler söylenip mezara Ölüler Kitabı konulduğu müddetçe pek de korkulacak bir durum değildir. Geride bıraktığı eş dost, akraba da nasıl olsa bir gün yanına gelecek, kendisine kavuşacaktır. Geride bıraktığı dostu, çocuğu vs. ise nasılsa mezarına yiyecek-içecek bırakacağı ve adını hep yâd edeceği için de öbür dünyada ne yemek sıkıntısı, ne de ıstırap çekecektir. Çünkü öbür dünya, tanrıların adını bilenler ve itiraflar yapanlar için mutluluklar diyarıdır. Bu yüzden her Mısırlı birey de zaten yaşamı boyunca bu yargılanma gününün er ya da geç gelip çatacağını bilmekte ve ona göre hareket etmektedir. Bir Mısırlı için düşünülecek en kötü son, cehennemın kaynayan kazanlarına atılmaktır (Çiftçi, 2010: 115).

Mısır inancında ruh, ölüm esnasında bedeni terk etse dahi, beden iyi bir şekilde korunursa tekrar cesedine geri dönecektir, o halde hayatta olanların görevi de bunu layığıyla yerine getirmek, ölünün bedenini dikkatle korumaktır. Ayrıca mezarlara sadece yiyecek-içecek değil, ölünün geçmiş yaşamıyla ilgili resimler ve yazılar da konulur; bunun nedeni, öteki dünya hayatını güzel hatıralarıyla geçirebilmesi içindir (Çiftçi, 2010: 46-47).

Mumyalama ritüeli ruhban sınıfı tarafından özel olarak yapılırdı. Bu ritüelin amacı bedenlerin bozulmadan sağlam kalmasını sağlamak, böylece kişinin Ka'sını mezara geri döndüğünde bedenle buluşturmaktı. Beden mumyaya dönüştüğünde vücut bütünlüğü bozulmuyor, devamında ise yiyecek adakları ve duvarlara yazılan sihirli sözcüklerle kişinin Ka'sı besleniyordu. Eğer beden mumyalanmaz veya mumyalı beden kaybolur ya da tahribata uğrarsa bu felaket anlamına geliyordu. Çünkü öldükten sonraki yaşamın garantisi kişinin dünyada adının anılmasıyla sağlanmaktaydı (Şimşir, 2018: 66).

Ruh için eksiksiz bir öte dünya kılavuzu olan Ölüler Kitabı'ndaki duaların ve büyü formüllerin tek bir gayesi vardı, o da ruhun yolculuğunu kolaylaştırmak ve "yargılanma" aşaması ile "kalbin tartılması" sınavlarından başarıyla geçmesini sağlamaktı (Çiftçi, 2010: 77).

Doğrusu "İnsanın ölümden kurtulabilmesinin tek bir yolu vardır, o da tanrı olmaktır", ama bunun Tanrı Osiris'in eşliğinde ve yüce Tanrı Ra'nın ebedi seferine katılmakla gerçekleşeceği inancı da sabittir. Böylelikle öte yaşama özgü bütün sevinçler her bireyin ulaşabileceği bir şey haline gelmiş ve artık her ölü Osiris'e dönüşmüştür (Çiftçi, 2010: 81-82).

Eski Mısır'da dinin ana merkezinde, yapısal özellikleri gereği, tanrı ve ahiret ögesi yer almaktadır. Sosyal hayattaki davranış ve düşüncelerde hemen her şeyin ardında "tanrı" ve "öte dünya" kavramlarını görebiliriz. Mısır'da, gündelik yaşam, tanrı inancı ve ölüm sonrası gibi konular hemen her zaman en belirgin unsurlar arasında yer tutmuştur (Çiftçi, 2010: 115-116). Asırlara meydan okuyan ve milattan öncesinin sayılı medeniyetleri arasında yerini sağlamlaştıran bu medeniyetin ana karakterinde din olgusu bulunmaktadır (Çiftçi, 2010: 116).

5. POLİTİK DÜZLEMDE ETİK

Mısır'da devlet işleri, M.Ö. 2450-2300 yılları arasını kapsayan beşinci hanedanlıktan itibaren Maat rahipleri ile firavunun atadığı görevliler tarafından yerine getirilirdi. Maat'a ilişkin açıklayıcı bir yasa yoktu, ama genel kabul açısından bakıldığında, ahlaki davranışlar ve yargının temelini oluşturan ana değeri. Buradan da anlaşılacağı gibi, zaman zaman

firavunların fermanlarıyla Maat'a dayanan birtakım düzenlemeler yapıldı. Gerçeklik ve adalet kavramı soyut düzlemde olmayan, yaşayan ve konuşulan bir şeydi. Kısacası, mahkemelerin işleyiş biçimini ve yargılamanın temelini Maat belirlerdi (Korkut, 2010: 43).

Mısır'da çok tanrılı dini yapı, tanrı-kral olarak isimlendirilen firavun egemenliğiyle uyumluluk arz ediyordu. Dinin bütün toplumsal alanlara nüfuz ettiği Mısır toplumunda en anlamlı kutsal figür güneşi ve sıklıkla resmedilirdi. Her ne kadar ölümsüz ve hükümlerini boyunca tanrı-kral olarak görülen firavunlar için devasa piramitler inşa edilse bile, tahtta kalabilmelerinin yolu, bolluğu, zenginliği ve istikrarı devam ettirebilmelerine bağlıydı (Başar ve Yıldız, 2019; akt. Şirinzada, 2021: 61).

Mısır mitolojisinin temel öğretilerinden biri olan İsfet'in anlamı, şiddet, kaos, adaletsizlik ve kötü davranış anlamına gelirdi ve dini, sosyal ve politik düzensizliği ifade ederdi. Maat düzen ve uyum anlamına gelirdi, onun zıddını temsil eden İsfet ise düzeni tehdit eden güçleriyle Maat üzerinde hâkimiyet kurmak için onunla sürekli mücadele halindeydi. Karşıt güçlerin bu savaşında firavunun göreviyse Maat'ı korumaktı. Firavun İsfet'in güçlerini etkisiz kılarak Maat'ı ortaya çıkaracak ve zaferi ancak böyle kazanabilecekti (Olgun, 2018: 162).

Eski Mısır'da kutsal olarak kabul edilen evlilik kurumu, eşlerin birbirlerine saygıyla davrandığı bir kurumdur. Ayrıca, gençlerin erken yaşlarda evlenmeleri de, evlilik dışı ilişkilere girmemek, erkenden çocuk sahibi olmak ve çocukların küçük yaşta anne ve babasız kalmamaları açısından oldukça faydalı bulunmaktadır (Selim, 2009; akt. Babila, 2016: 134).

Farklı sınıflar arasında da gerçekleşebilen evlilik, Eski Mısır toplumunun gelenek ve göreneklerine göre erkek ve kız kardeşlerin birbiriyle evlenmelerine engel teşkil etmez, olağan karşılanırdı. Mısır'da genel olarak tek eşli (monogamy) evlilikler sözkonusuyken, hanedan üyesi ve zengin insanlarda ise çok eşli (polygamy) evlilikler de mevcuttu (Babila, 2016: 140-141).

Sosyal yaşamın temelini babanın önderliğinde, eşler ve çocuklardan oluşan aileler oluşturur, çocukların anne-babaya karşı çıkan tavırları onaylanmazdı. Mülkler aile içinde soydan soya geçirdi (Korkut, 2010: 43).

Firavunun görevi düzen ve istikrarı kurmak ve sürdürmektir ve Maat'ı ancak sosyal düzen ve adaleti sağlayıp emniyet altına almakla gerçekleştirebilecektir. Firavunun bir sıfatının da "Maat'ın sevdiği" olması, onun düzen ve adalet sağlayıcılığına yapılmış bir göndermedir. Dini görevleri de olan firavunlar, Maat düşüncesi çerçevesinde hukukun vücut bulmuş şeklidir. Çünkü firavun, tanrıların doğasını onlarla paylaşmıştır; bu nedenle de Maat'ı anlama ve yorumlama konusunda ona sonsuz bir güven beslenir, bu durum, iktidar adına görevlendirilmiş herkesi, kendisini temsil eden vekilleri ve hakimlerini de kapsardı (Olgun, 2018: 163-164).

Hiyerogliflerde Maat, sütun amblemiyle yazılmıştır; hatta bu sütunlar hükümdarların tahtlarının altında gösterilmiştir. Maat'ın sütun olarak hiyerogliflerde yer almasıyla, Maat'ın hem Mısır toplumunun temelini oluşturan faktör olduğuna, hem de yönetenlerin ona uygun olarak karar verdiğine göndermede bulunduğu ifade edilmiştir. Gerçekten de Maat, hükümdarın erişmek ve korumak için çabalayacağı şeylerin ideal durumunu sembolize eder, o tüm dünyaya şekil veren yasadır, bu niteliğiyle kraliyet tahtının kaidesidir (Pinch, 2002; akt. Küçüktaşdemir, 2017: 106).

Mısır literatüründe düzen, yasa veya evrenin değişmez kanunları olarak nitelenen "Maat"ın, bu kanunların değişmesiyle birlikte toplumu sürükleyeceğine inanılan kaos statükosu, Mısır'ın dinsel yapısında her zaman geniş bir yer bulmuş ve pek çok dini ilkenin temelini oluşturmuştur. Ülkeyi kaosa sürüklememek ve bu değişmez yasayı uygulayabilmek

adına firavunlar, neredeyse sınırsız yetkilerle donatılmış, tebaasından sorumlu tutulmuştur. Öyle ki değişime kapalı Mısır toplumunda dinin ana belirleyicisi olan tanrı kavramı dahi kimilerince “Maat” ilkesine dayandırılmıştır (Çiftçi, 2010: 1). Temelini mitolojiden alan bu türden inançlardan siyasi iradenin sağlamaştırılması için alabildiğine yararlanılmıştır. Toplumsal hayata yerleşmiş olan mitolojik inançları ve birtakım pratikleri değiştirmeye yönelik bazı girişimler ise başta firavun olmak üzere güçlü rahipler sınıfı ve statüko karşısında etkisiz kılınmıştır. Çünkü resmi hayatın neredeyse bütün alanlarını kapsayan Maat kavramı, statükonun muhafazası ve devamı üzerine inşa edilmiştir (Olgun, 2018: 165).

Maat’a yönelik yapılmış en ağır saldırı, firavuna isyan etmekle eş tutulurdu. Öyle ki Mısır’ın firavunsuz kalması, aynı zamanda Maat’sız kalması anlamına gelecek, bu da ülkeyi sadece kaosa sürükleyecekti. Bu biçimiyle Maat, bireysel açıdan düzen ve istikrar ile uyum içinde bir etik anlayışı ifade etmektedir. Halk ise, bereket ve adaletin sürmesini istiyorsa Maat’a katılmak, uyum ve istikrar sürecine dahil olmak durumundadır; yani bu sürece uygun bir etik anlayış çerçevesinde hareket ederek Maat’ı devam ettirmekle yükümlü olan otoriteye itaat etmelidir (Olgun, 2018: 161-164).

Önceki satırlarda da değindiğimiz gibi, Maat egemenliğinin teminatı olan firavun, bu teminata karşılık yeryüzü egemenliğinin ve mutlak refahın kaynağına sahip olur. Bu, mısır geleneklerine göre firavunun halk karşısında şeylerin doğru düzeninden sorumlu olduğunu gösterir. Bir kıtlık baş gösterir ve firavun halkını besleyemezse bu Maat’ı terk ettiğinin kanıtıdır (Schwarz, 2001: 73).

Bu noktada dini uygulamalara referans olan, tanrılardan sonra gelen ve insanoğlu ile tanrılar arasında aracılık yapan krallardır. Krallar ritüeller aracılığıyla tanrıların varlığını sürdürmekteydi ve böylece onlar da tüm evrenin düzenini sağlayabilmekteydiler.

Firavun, Maat ile yaşamaması, uygulamaması durumunda ise bütün yaptıklarının hesabını öteki dünyada verecek, icraatları doğrultusunda yargılanacak, ya cezalandırılmaya maruz kalacak ya da ebedi kutsal yaşama dahil olacaktır (Çiftçi, 2010: 14).

6. SONUÇ

Mısır’ın en önemli karakteristik özelliği, sahip olduğu ekolojinin yaptığı etkidir. Mısır’ın tarihine her alanda hâkim olan bu ekoloji tarih boyunca din, siyaset, sanat, edebiyat, iktisat, folklor, mitoloji, mimari gibi pek çok alanda kendisini hissettirmiştir (Aydın, 2019: 7-8). Mısır’ın tarihsel sürecine ve gelişimine paralel olarak diğer alanlarına da yön veren ana unsurun, coğrafi şartlarının yanı sıra bölgenin izole yapısı olmuştur diyebiliriz. Mısırlılar bütün hayatlarını ve kültürlerini, çevresinde yaşadıkları Nil Nehri’ne göre biçimlendirmişlerdir (Babila, 2015: 5).

Antik Mısır’ın ana niteliği ve kültürel yapısına bakıldığında, toplumun ölümden sonraki hayatı düzenlemek için gündelik hayatını ona göre konumlandırıldığını, bir nevi ahirette daha iyi yaşayabilmek için dünyevi yaşamını kurguladığını görürüz.

Her ne kadar etik anlayış evrensel olanı amaçlasa da yine de içinde bulunduğu zamandan ve toplumsal kurumlardan, inançlardan ve geleneklerden bağımsız değildir. Antik Mısır’da Maat (etik) kavramı hem evrene hâkim olan yasaları, hem de insanlara gündelik yaşam pratiklerinde uyacağı ilkeleri yansıtan, örf, âdet ve ahlak kurallarının felsefi zeminini sunar. Aynı zamanda krallara yasa koyarken göz önüne alması gereken sınırları çizer. Böylece Eski Mısır’da etik kavrayış ve dinsel yapıyla ilgili en hayati kavram firavun makamının konumu olur. İktidar ve otorite bu etik anlayış ve dini pratikler üzerinden hem inşa edilir, hem tahkim edilir.

KAYNAKÇA

- Aydın, F. (2019). *Antik Mısır'da Din ve Siyaset İlişkisi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Babila, M. H. A. (2015). *Eski Mısır'da Sosyal Hayat ve Hukuk*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş.
- Bodur, H. (2012). Adalet Tanrı(ça)ları-Themis ve Diğerleri, Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arşivi- 25. Kitap (Editör: H. Ökçesiz & G. Uygur & S. Üye), İstanbul Barosu Yayınları, İstanbul, ss:143-167
- Çiftçi, M. (2010). *Eski Mısır Dininde Tanrı ve Öte Dünya İnancı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Gezmez, A. (2019). *Siyasi ve Sosyal Açından Eski Mısır Dini (MÖ. 3000-1000 Arası Dönem)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bilecik.
- Korkut, M. (2010). *Avrupa Birliği Etik Anlayışının Türk Kamu Yönetimi'ne Yansımaları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Edirne.
- Küçüktaşdemir, Ö. (2017). Mitolojide Adalet İmgeleri, *ViraVerita E-dergi*, Sayı:5, ss:87-132
- Olgun, H. (2018). Hz. Musa'nın Yüzleştiği Statüko: Kadim Mısır'ın Ma'at Doktrini, *Milel ve Nihal Dergisi*, Cilt No:15, Sayı:2, 149-169
- Schwarz, F. (2001). *Düzensizliğin İçerisinde Düzen Maat ve Eski Mısır'a Dair* (çev. Ferim Örucü), Ankara: Yeni Yüksektepe Yayınları.
- Şırınzada, O. (2021). *Antik Medeniyetlerde Yönetim Yapısı ve Anlayışı: Sümerler, Mısırlılar ve Yunanlılar*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Karabük.
- Şimşir, M. S. (2018). *Antik Mısır Dininde Kahinlik, Sihir ve Büyü*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.